

OTTO

MEHMED SAİD HATİBOĞLU

25.09.1933'te Burdur'da doğdu. Burdur'un "Hatib Hoca" lakabıyla mâruf âlimi olan babasının 1945'te vefatı üzerine, onun yolunda yetişmek gayesiyle okul değiştirdi. Lise eğitiminin ardından, 1958'de Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakóltesi'ni bitirdi. 1958 sonunda Prof. Tayyib Okıç'ın hadis asistanlığına tayin edildi. 1962'de *İslami Tenkid Zihniyeti ve Hadis Tenkidinin Doğuşu* isimli teziyle ilahiyat doktoru; 1967'de Hz. Peygamber'in *Vefatından Emevilerin Sonuna Kadar Siyasi-İctimai Hâdiselerle Hadis Münasebetleri* isimli teziyle doçent; 1978'de ise *Hilafetin Kureyřlilięi* isimli teziyle profesör oldu. 2000 yılında aynı fakólteden emekliye ayrıldı. Akademik dünyamıza birçok ilim adamı kazandıran Hatiboğlu, ilahiyat alanında klasik hâle gelen çalışmalara da imza attı. Bazı çalışmaları şunlardır:
Telif Kitapları: Hz. Peygamber ve Kur'an Dışı Vahiy (*Gaybi Hadisler Meselesi*), *Hadis Tedkikleri, İslam'ın Aktüel Deęeri Üzerine 1-2, Kültürel Mirasımızı Tenkid Zarureti, Hilafetin Kureyřlilięi, Siyasi-İctimai Hâdiselerle Hadis Münasebetleri, İslami Tenkid Zihniyeti ve Hadis Tenkidinin Doğuşu, İslam'ın Doğru Anlaşılması ve Yaşanması...*
Çevirileri: Ignaz Goldziher'den *İslami Rivayetler Üzerine İncelemeler ve İslam'ın Akide ve Fıkıhı*; Le Comte Henry de Castries'den *İslam*; Henri Massé'den *İslam*; Gerlof Van Vloten'den *Araştırmalar*; Ma'rûf Devâlibî'den *İslam'da Devlet ve İktidar...*

OTTO

© MAK GRUP MEDYA PRO. REK. YAY. A.Ş.

MEHMED SAİD HATİBOĞLU KİTAPLIğI 07

İslami Tenkid Zihniyeti ve Hadis Tenkidinin Doğuşu
Mehmed Said Hatiboğlu

Yayına Hazırlayan: Veli Aknar
Redaksiyon: Ahmet Dursun Karaca
Grafik Tasarım: Nurullah Özbay
Uygulama: Tavoos
Cilt: Birinci Ciltevi
Baskı: Hermes Ofset İşitler / Ankara

ISBN 978-605-4696-67-3

Sertifika No: 13858

1. Baskı: Ocak 2015

2. Baskı: Mart 2016

İletişim Adresleri

Cinnah Cd. Kırkpınar Sk. 5/4
06420 Çankaya Ankara
tel.-faks: 0312. 439 01 69
www.ottoyayin.com
otto@ottoyayin.com
www.facebook.com/otto yayinlari

İSLAMİ TENKİD ZİHNİYETİ
VE HADİS TENKİDİNİN DOĞUŞU

MEHMED SAİD
HATİBOĞLU

OTTO

YAZARDAN OKURUN DİKKATİNE

Metinde takib edilen imlâda:

1. Zaruret görülen yerlerde harflere uzatma işareti konulmuştur: Mesela “şûrâda aldığımız kararlar...” cümlesiyle “şurada aldığımız kararlar...” veya “kâdînın kütübhanesi” ile “kadının kütübhanesi” cümlelerini başka türlü doğru okutamayız.
2. Arabca asıllı kelimelerimizdeki harfleri değiştirip, mesela d’leri t’ye çevirmenin, b’leri p yapmanın nâdir istisnalar hâriç, lüzumu yoktur. Büyük şâirimiz Abdülhak Hâmid, ismini “Hamit” şeklinde yazanlara: “Yâhu”, demiş, “âhir ömrümde beni hem ham, hem it yaptınız!”
3. Soru edatı ‘mi’lerin ayrı yazılmasını Türkçemizin yapısı ve estetiği açısından yanlış buluyorum. 1928’e gelinceye kadarki Türkçe metinlerde bu ‘mi’ler hep bitişik yazılmıştır. Ayrı yazılması yönünde verilmiş emri, 1997’de Türk Dil Kurumu Başkanı olan bir dil bilginimiz de mantıksız bulduğuna göre,¹ benim kırk küsur senelik tercihimin okurularımca da kabul görüp uygulanacağını ümid ediyorum.

¹ Bkz. 12 Ocak 1997 tarihli *Sabah* Gazetesi.

İÇİNDEKİLER

YAZARDAN OKURUN DİKKATİNE	5
OKUYUCUYA MEKTUB	9
GİRİŞ	13
BİRİNCİ BÖLÜM	
İSLAMİ TENKİD ZİHNİYETİ	17
1. TENKİDÎ HAREKETLERİ BELİRTİLECEK ÇEVRE	17
2. PEYGAMBER DEVRİNİN MÜHİM TENKİDÎ HAREKETLERİ	21
2.1. İrtidad Hâdiseleri	21
2.2. İsrâ' Hâdisesi	22
2.3. Hicret Sırasında İrtidad Edenler	23
2.4. Medine'de İlk Sene	24
2.5. Baṭn-ı Naḥle Vakası	25
2.6. Bedir Muharebesi	26
2.7. İfk Hâdisesi	27
2.8. Hendek Harbi Hâdiseleri	29
2.9. Hudeybiyye Sulhünde Meydana Gelen Hâdiseler	29
2.10. Mekke'nin Fethi Sonrasında Vuku Bulan Hâdiseler	30
2.11. Ensarın Ganimet Paylaşımındaki Muhâlefeti	31
2.12. Peygamber'in Eşlerine Davranışı	32
2.13. 'Abdullâh ibn 'Ubeyy'in Cenaze Namazı	33
2.14. 'Usâme'nin Komutanlığı	33
3. PEYGAMBER'DEN SONRAKİ ZİHNİYET	34
3.1. İlk Halifenin Seçimi	34
4. RİVAYET MÜESSESESİNİN DOĞUŞU VE RİVAYET	
SÂHASINDAKİ TENKİD HAREKETLERİ	40
4.1. Hz. Ömer Devri	42
4.2. Hz. 'Âişe Misali	47
4.3. Sahâbe Devri Fıkıh Bilgisi	49

İKİNCİ BÖLÜM

HADİS TENKİDİ	53
1. PEYGAMBER'İN VEFATINDAN SONRA HADİS	53
1.1. Hadîsin İstismar Vesilesi Kılınılışına Temel Teşkil Eden Hâdiseler	56
1.2. Hz. Peygamber'in Gayba İtulaı Meselesi	59
1.3. Siyasi Hâdiselerle İlgili Rivayetler	62
1.4. Tarafların Kendi Müdâfaaları Zımında Olan Rivayetler	65
1.5. Siyasi Hâdiseler Karşısında Tarafsızlar	73
1.6. İtikadi Cereyanlar ile İlgili Rivayetler	82
1.7. İktidar Çevreleri ile Saray İlahiyatçılarının Mahsulü Rivayetler	88
1.8. Fıkhi Mezhebler ile İlgili Rivayetler	93
1.9. Sufilik Temayülâtının Mahsulü Olan Rivayetler	97
2. HADİS TENKİDİNİN DOĞUŞU	99
2.1. Hadîs Tenkidinin Bir Zaruret Hâlini Aldığı Devir	100
2.2. Hadîs İstismarna Karşı Gösterilen Aksülamel	103
2.3. Metin-İsnad Tenkidinin Seyir ve Keyfiyeti	113
2.4. Rical Tenkidinin Hududu	115
3. TÂBİİNDE TENKİD KONUSU EDİLEN HUSUSLAR	119
3.1. Birinci Grup	121
3.2. İkinci Grup	122
3.3. Üçüncü Grup	124
3.4. Dördüncü Grup	125
4. İLK HADİS TENKİDİ İMAMLARI	129
5. İLK MÜNEKKİDLERİN TENKİD SÂHASI	132
5.1. İsnadı Ön Plana Alanlar	134
5.2. İsnadı İkinci Plana Atanlar	136
5.3. Metin ve İsnadı Bir Arada Mütalaa Edenler	137
NETİCE	139
KAYNAKLAR	145
DİZİN	151

AZİZ OKUYUCUMUZA

Geçen asırda Burdur'da, Hatib-Hoca lakablı bir âlim yaşamıştı. 23 Ekim 1945'te 66 yaşında vefat etti. Devrin iktidarından ve yerli mollalardan neler çektiğini bilen âilem, herhalde bana acımış olacak ki(!), bir başka sâhada yetişmem gayesiyle beni Burdur Erkek Sanat Okulu'na yazdırmıştı. Babamın vefatında birinci sınıfta okuyordum, ama onun bıraktığı kitablara ilmen sahip çıkacak âileden birisinin olması da isteniyordu. Bu vazife bana yöneldi, ikinci sınıfına geçtiğim okulu bırakıp Burdur Orta Okulu'nun birinci sınıfına kaydımı yaptırdım.

Türkiye'de, 1924 senesinde İstanbul Dâru'l-Fünûn'unda açılmış İlahiyat Fakültesi, doğduğum 1933 senesinde kapatılmış ve ülkemizde benim okul değiştirme hedefimi karşılayacak bir yer kalmamıştı. Bu durumda âilemiz beni Mısır'daki Ezher'e göndermek istemişler ve bu arzularını Hatib-Hoca'nın yakın dostlarından Ömer Rıza Doğrul'a yazmışlar. Ömer Rıza merhum (1893-1952) aslen Burdurlu'dur ve Burdur'un ilk milletvekillerinden Mehmed Âkif merhumun damadıdır. Bizimkiler Kahire'de doğup büyümüş bir kişi olarak oraları onun daha iyi bildiğini düşünmüşler.

Ömer Rıza Bey'in verdiği cevabı çok sonraları bulup okudum. Orta ve lise tahsilimin Türkiye'de yapılmasını tavsiye ediyor, ve: "çok yakın dostum ve yüksek bir ilim adamıdır" dediği Ezher Şeyhi Muştafâ 'Abdurrâzık'ın (ö. 1947) himayesinde eğitim görmemi sağlayacağını söylüyordu. Biz de

ona uyduk, Mısır'dan vazgeçtik. 1933'te kapatılan İstanbul İlahiyat'ın yerine, on altı sene sonra, 1949'da Ankara'da, İlahiyat tekrar açıldı. Ben Fakülte'ye 1954 senesinde yazıldım ve öğrendim ki, koskoca Türkiye Cumhuriyeti'nin Başkenti'nde açtıkları ilahiyat fakültesinde tefsir, hadîs derslerini verecek bir tek Türk Profesör bulamamışlar! Bu affedilmez ayıbımızı temizleme şerefi, Paris'te İslami ilimlerde doktora yapmış bir Saraybosnalı âlime, Prof. Muhammed Tayyib Okiç'e (1902-1977) nasib olmuş.

Ben bu büyük insanı pek sevdim. O da benim ilim adamı olacağımı zannetmiş olmalı ki, hadîs kürsüsüne almak istedi. Fakat kadrosu yoktu, Dinler Tarihi ve Sanat Tarihi hocamız Annemarie Schimmel'den (1922-2003) ricada bulunmak zahmetlerine katlandı. Ondan aldığı kadro sayesinde 1958 sonunda hadîs asistanı olarak Ankara İlahiyat'ta vazifeye başladım.

Fakülte'ye girmeden önceki hayatımda okuyabildiğim Türkçe dinî kitaplarda temel bir eksikliğin olduğunu fark etmiş, bunları yazanlarda tenkid zihniyetinin pek bulunmadığı sonucuna varmıştım. Bu eksikliklerinden dolayıdır ki, kütüphaneler dolduran kitablara yazanların Müslümanın fikrî yapısına müsbet bir katkı sağlayamamış olduklarını düşünüyordum.

Doktora tezi konusu arayışı içindeyken, bu fikri Muhterem Hocam'a açtım. Bu çerçevede çalışmamı uygun buldular. Birkaç sene uğraşıp tezin ilk şeklini vücuda getirdim. 23 Haziran 1962 günü yapılan imtihan sonucu, Türkiye'de mevcut tek ilahiyat fakültesinin ikinci hadîs doktoru oldum. Birincisi, bu fakültenin ilk mezunlarından Talat Koçyiğit (1927-2011) merhumdur.

Bu arada rahmete vesile olsun için, jürimde kimlerin olduğunu yazayım: Tayyib Okiç, Necati Lugal, Neşet Çağatay.

Doktora tezini hazırladığımız senelerde, bizlerin kullanabileceği matbu hadîs müdevvenatı sınırlı hâldeydi. Henüz 'Abdurrezzâk'ın, İbn Ebî Şeybe'nin *Muşannef*leri, Taberânî'nin *Mu'cem*'leri belli başlı tabakat kitablara henüz basılmış değildi.

Kütübhanelerdeki yazmalardan okumaya çalışıyorduk. Fotokopi imkânları bile yoktu. Doçentlik tezimi hazırlıyorken mesela, Nu'aym ibn Hammād'ın Âtuf Efendi'deki *Kitābu'l-Fiten*'ini baştan sona istinsah etmek zorunda kalmış, aylarım geçmişti.

Buna mukabil gayr-i müslim dünyada gelişmiş bir İslamoloji ilmi vardı ki, bizim gibilerin onlardan müstağni kalması mümkün değildi. İlmî hâkimiyetlerinin derecesini göstermeye, İslam Ansiklopedimizi yazıvermiş ve bizleri onu Türkçeye, Arabcaya terceme etmek zorunda bırakmış olmaları yeterli delildir. Bizim nesil, hadîs kitaplarına onların hazırladıkları *Concordance*'lerle ulaşabiliyor, en büyük tarihçimiz Taberî'yi, ancak Brill baskısından okuyabiliyordu... Kısacası ilmî kaynak ve ilim adamı açısından acınacak durumdaydık. Bu hâlden kurtulabilmenin tek şartı, bir an önce Batı İslamolojisinin kavranması, onların anlattıkları İslam'ı bir de bizlerin anlatması idi. Tabii ki bu iş kısa zamanda sonuçlandırılabilir bir şey değildi. Zira çözüm, ecdaddan intikal eden kültürün, bizzat Müslüman ilim adamlarınca elekten geçirilmesine dayanıyordu. Bugün İslam dünyasında yaşanan perişanlığın temeli, hâlâ buradaki eksikliğin giderilememiş olmasında yatmaktadır.

Bu manzarayı az çok görebilmiş bir kimse olarak hazırladığım doktora tezini takiben, aynı çalışmaların bir devamı mahiyetinde, Peygamberimiz'in hadîslerle istismanı meselesini incelemeyi zaruri saydım. Toplayabildiğim malzemeyi doçentlik tezi olarak sundum. 17 Kasım 1967 Cuma günü deneme derslerini vererek Talat Bey, İsmail Cerrahoğlu ve ben, aynı gün doçent olduk. Tayyib Hocamızın bu manzarayı yaşamaktan duyduğu sevinç ve iftiharını ifade etmem mümkün değildir ama, bizler ona layık olabildikmi, onu bilemiyorum. Allah gani gani rahmet eyleye. Tayyib Hoca'nın dışındaki jüri üyelerimiz: Ord. Prof. Dr. Aydın Sayılı, Prof. Dr. Abdulkadir Karahan, Prof. Dr. Neşet Çağatay ve Prof. Dr. Mehmet Taplamacıoğlu idi.

1967'den beri neredeyse yarım asır olacak, ben hâlâ okumaktayım ve bu iki tezimi olgunlaştırmak yanında diğer İ-

lami meseleleri tanımaya çalışmaktayım. Önceleri bunları yayımlamayı pek düşünmüş değildim. Benim için mühim olan kalıcı mahiyette eser ortaya koymaktı, ama, bir başka açıdan meslektaşlara hizmet sunmak da vazifemizdi. Artık Türkiye-miz yüzlere ulaşan ilahiyat fakültelerine sahibdi. Gerek buralarda okuyan veya ders verenler, gerekse fakülte dışında bizim meselelere yakın ilgi duyan münevverler, zannederim tezlerimin isimlerinden etkilenmiş olacaklar, onları bizzat okumak için yoğun talebde bulunuyorlardı. Her ne kadar bu tezler, aradan geçen hayli uzun zaman zarfında kat kat zenginleşmiş iseler de, beni tanıyanların benden bekledikleri vasıfta basılma merhalesine gelmiş değillerdi. Çözümü yine, sağolsunlar, OTTO yöneticileri Sema Hanım ile Veli Bey buldular, bunları ilk muhtevalarını esas alarak basalım, arzuladığımız şeklini daha sonra yayımlarız dediler. Fazla direnmenin âlemi yoktu. İnşallah çektikleri zahmetlere değer, bu yoldaki himmetlerinin manevi karşılığını bulurlar.

Aziz okuyucum,

Burada sadece şunları belirtmek durumundayım. İlk defa basılan bu tezler, zaruri gördüğüm çıkartmalar ve lüzumlu saydığım ilaveler dışında, ilk hallerini korumaktadırlar. Sizden ricam, tezlerde kullandığım üslubun yarım asır öncesine aid olduğunu gözden uzak tutmamanızdır. Cenab-ı Hak nasib eder de, bunlar arzuladığım şekilde kitablaşırsa, şimdiden söyleyeyim ki, baskılar arasındaki fark ana fikirde değil, sadece malzemede olacaktır. Anlayış şeklimde bir değişme yoktur. Değişmeyecek bir ricam ise, sizlerden beklediğim yapıcı tenkidlerdir. Zira Cenab-ı Hak'tan başka kusursuz olan nerede var ki?

Ve's-salam.

Mehmed Said HATİBOĞLU
Ankara, 24 Aralık 2014, Çarşamba

GİRİŞ

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ
اللَّهَ كَثِيرًا.

“And olsun ki, sizin için, Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı isteyenler ve Allah’ı çok anan kimseler için Rasulullah en güzel örnektir.” (33. Ahzâb, 21)

ayetine muhatab bir müslümanın Peygamberi’ni her işinde, takati nisbetinde örnek edinmesi kadar tabii bir şey yoktur. Zira İslamiyet’i gerçek mânasıyla temsil eden tek kişi odur.

Sahabe denen mutlu kişiler, o Güzel Örneğin muhitinde yaşamışlar, bütün varlıklarıyla onun hizmetine koşmuşlar, fakat bu şerefi kendilerine inhisar da ettirmeyerek, gelecek nesillerin O’nu örnek edinebilme saadetine erişmelerini mümkün kılabilmişlerdir.

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ

“Biz seni âlemlere ancak rahmet için gönderdik.” (21. Enbiyâ, 107)

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِّلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا

“Seni bütün insanlara sadece müjdecî ve uyarıcı olarak gönderdik.” (34. Sebe’, 28)

ayetlerinin hedefini tahakkuk ettirenlerin ve bu Güzel Örneği âlemlere tanıtmak şerefini kazananların ilki onlardır.

Acaba nesiller boyunca bu örnek kimse hangi yolla tanıtılmış ve bu işte sıhhat nasıl temin edilmiştir?

“Cenab-ı Hakk’ın kitabının mânasına ve dinî mâlumata dair bilgi nasıl elde edilir?” diye sorulursa, Hz. Peygamber’den ve O’nun vahye şahid ve tefsirine vakıf olan derin ve necib Ashabından nakledilen doğru rivayetlerle, diye cevap verilir. Eğer, Doğru rivayetlerle yalan olanları nasıl bilinir, denilirse, üstad âlimlerin tenkidiyle, denilir ki, Cenab-ı Hakk bu fazileti onlara her devirde has kılmış ve onları o bilgiyle rızıklandırmıştır”¹ cevabıyla bu meseleye ışık tutan İbn Ebî Hâtim (240-327), müteakiben:

“Allah’ın Kitabına ve Peygamber’in (sas.) Sünnetlerine dair hususun bilinmesinde nakil ve rivayet şeklinden başka çare olmadığına göre, nâkil ve râvilerin âdilleri, sikâları, hıfz, sebt ve itkan sahibleri ile gaflet, vehim ve su-i hıfz sahiblerini, yalan, ve yalan hadîs uyduranları temyiz etmek şarttır”²

ilavesinde bulunur ve bu ravilerin kimler olduğunun izahına girişir.

Böylelikle zaruri olarak kendisini kabul ettirmiş bulunan rivayet ve tenkid müessesesi zamanla şumullenmiş ve gayr-i şer’î sâhada da tatbik yeri bulmakda gecikmemiştir.

İslam’ın Kur’an-ı Kerim’den sonraki kaynağını teşkil eden Sünnet ve Hadîs ilminin en mühim bahsi, hiç şübhesiz hadîs tenkididir ve tarihî seyri itibariyle de hemen hemen hadîs derlemesi çalışmalarını tâkib eder.

Muhterem hocamız M. Tayyib Okıç’ın tasvib ve teşvikleriyle doktora tezi konusu olarak ele aldığımız “Hadîs Tenkidinin Doğuşu” meselesini sebep, seyir ve inkişafıyla inceleme çalış-

¹ *Takdime*, s. 2.

² *Takdime*, s. 5.

malarımız sırasında, bu tenkid faaliyetinin İslami zihniyetle mutabakat derecesini tesbit etmek zarureti kendini gösterdi. Bu gayeyle Asr-ı Saadette ve ona has havanın hâkim olduğu kibar-ı Sahabe devrinde cereyan etmiş tenkidî hareketleri tedkik etmemiz icab etti. Bundan dolayıdır ki, kitabın heyet-i umumiyesi başlıca iki bölümden tereküb etmiş bulunuyor. Birinci bölümde, kaynakların ve bizim imkânlarımız nisbetinde Peygamber ve Sahabe devrinin tenkidî hareketlerini değerlendirerek, İslamiyet'in bu cebhedeki görünümünü belirtmeye çalışacağız. İkinci bölümde ise hadîs tenkidinin doğuşu üzerinde duracağız.

KAYNAKLAR

- 'Abdurrezzāk ibn Hemmām, *el-Muşannef*, I-XI, Beyrut 1970-1972.
- Ahmed ibn 'Abdirrahmān el-Bennā', *Minḥatu'l-Ma'būd fī Tertibi Musnedi't-Ṭayālisī Ebī Dāvūd*, el-Maṭba'atu'l-Muniriye, I-II, Mısır 1372/1953.
- _____, *el-Fetḥu'r-Rabbānī*, I-XXIV, Kahire 1353/1976.
- Ahmed ibn Hānbel, *el-Musned*, el-Maṭba'atu'l-Meymeniye, I-VI, Mısır 1312-13; tahk.: ed-Derviş, I-X, Beyrut 1991.
- el-Bağdādī, 'Abdulkāhīr ibn Ṭāhīr, *el-Farḳu beyne'l-Firāk*, Mısır 1367/1948).
- el-Belhī, *el-Bed' ve't-Tārīḥ*, ed. Clément Huart, Paris 1916.
- Beyhākī, *Kitābu's-Suneni'l-Kebīr*, Haydarabad 1925.
- Brockelmann, C., *İslam Milletleri ve Devletleri Tarihi*, terc.: Neşet Çağatay, AÜİFY., Ankara 1954.
- Buhārī, Muḥammed ibn İsmā'īl, *el-Cāmi'u's-Şaḥīḥ*, Dāru't-Ṭıbbā'ati'l-'Āmīra, I-VIII, İstanbul 1315.
- _____, *Kitābu't-Tārīḥi'l-Kebīr*, I-IV, Dā'iretu'l-Ma'ārifī'l-'Usmāniyye, Haydarabad 1361.
- Caetani, L., *İslam Tarihi*, terc.: Hüseyin Cahid, Tanin Maṭba'ası, I-X, İstanbul 1924-1927 (basımı yarım kalmıştır).
- Dārimī, *es-Sunen*, I-II, Medine 1966.
- Demīrī, Kemāluddīn ed-Demīrī, *Ḥayātu'l-Ḥayevānī'l-Kubrā*, el-Maṭba'atu'l-'Āmiratu's-Şerefiyye, 2. Baskı, I-II, Mısır 1313-1314.
- Derviş el-Hüt, Muḥammed ibn es-Seyyid, *Esnā'l-Meṭālīb fī Eḥādīşi Muḥtelifeti'l-Merātib*, Mısır 1346.
- ed-Deylemī, *Firdevsu'l-Aḥbār*, Dāru'l-Kutubi'l-'Arabī, Beyrut 1987.
- Ebū Dāvūd eṭ-Ṭayālisī, *el-Musned*, tahk.: et-Türkī, I-IV, Riyad 1999.

- Ebū Dāvūd, es-Sicistānī, *Sunen*, Maṭba'atu'l-Ḥalebī, I-II, Mısır 1371/1952; nşr.: Muḥyiddin 'Abdulḥamid, I-IV, by., ty. Ebū'l-Ferec, *Kitābu'l-Aḡānī*, I-XXV, Bulak 1285.
- el-Ferāhidī, er-Rebī' ibn Ḥabīb, *el-Cāmi'u's-Şaḥiḥ*, I-IV, Kahire 1930; Dımaşk-Umān 1995.
- Fesevī (Pesevī), *el-Ma'rifetu ve't-Tārīḥ*, I-III, Bağdad 1974-6.
- Goldziher, Ignaz, *Études sur la Tradition Islamique*, Fransızcaya terc.: Leon Bercher, Librairie d'Amerique et d'Orient, Paris, 1952.
- _____, *Gesammelte Schriften*, I-VI, Hildesheim 1967-1973
- Ḥacı Ḥalife, *Keşfu'z-Zunūn*, İstanbul 1941-1943.
- Ḥākim-i Neysābūrī, *el-Mustedrek*, I-IV, Haydarābād, ty., Ḥalebī, 'Alī ibn Burhāniddīn, *İnsānu'l-'Uyān fī Sireti'l-Emīni'l-Me'mūn*, el-Maṭba'atu'l-'Āmira, I-III, Mısır 1292.
- el-Ḥāzimī, Muḥammed ibn Mūsā, *Kitābu'l-İtibārī fī Beyānī'n-Nāsīhi ve'l-Mensūhi mine'l-'Āşār*, Dā'iretu'l-Ma'ārifī'n-Nizāmiyye, Haydarabad 1319.
- el-Ḥaṭību'l-Baḡdādī, *Kitābu'l-Kifāye fī 'İlmi'r-Rivāye*, Dā'iretu'l-Ma'ārifī'l-'Uşmāniyye, Haydarabad 1357.
- _____, *el-Faḫiḥ ve'l-Muteḫaḫiḥ*, I-II, 1975.
- _____, *Şerefu Aşhabī'l-Hadiş*, Ankara 1972, 1991.
- Herevī, *Zemmu'l-Kelām*, Medine 1998.
- Heysemī, *Mecma'u'z-Zevā'id*, I-X, Beyrut 1967.
- el-İrākī, *el-Firaku'l-Mufterika*, nşr. Yaşar Kutluay, AÜİFY., Ankara 1962.
- İbn 'Abdilberr, *Cāmi'u Beyānī'l-'İlm ve Faḍliḥ*, I-II, 1388/1968.
- İbn 'Adiyy, 'Abdullāh, *el-Kāmil fī Du'afā'i'r-Ricāl*, I-III, III. Aḫmed Kütübhanesi Yazmalarından, nu. 2943; I-IX, Lübnan 1997.
- 'İclī, *Tārīḫu's-Şikāt*, Beyrut 1984.
- İbn Ebī Ḥātim, 'Abdurrahmān er-Rāzī, *Kitābu'l-Cerḫi ve't-Ta'dīl*, Dā'iretu'l-Ma'ārifī'l-'Uşmāniyye, I-IV, Haydarabad 1360-1373/1941-1953.
- _____, *Takdimetu'l-Ma'riḫe li Kitābi'l-Cerḫi ve't-Ta'dīl*, Maṭba'atu Dā'ireti'l-Ma'ārifī'l-'Uşmāniyye, Haydarabad 1371/1952.
- İbn Ḥacer el-Heytemī, Aḫmed, *es-Savā'iku'l-Muḫriḫa fī'r-Reddi 'alā Ehli'l-Bida' ve'z-Zendeḫa*, Mektebetu'l-Kāhira, Mısır 1375.
- İbn Ḥacer el-Aşkalānī, *el-İşābe fī Temyīzi's-Şaḥābe*, Mektebetu'l-Ticāriyyeti'l-Kubrā, I-IV, Mısır 1358/1939; thk.: et-Turkī, I-XVI, Riyad 2008.

- _____, *Kitābu't-Ṭabaḳāti'l-Mudellisīn*, Maṭba'atu'l-Hüseyniye, Mısır 1322.
- _____, *Tehzību't-Tehzīb*, Haydarabad 1907-9.
- İbn Haldūn, 'Abdurrahmān ibn Muḥammed, *Muḥaddime*, Maṭba'atu Muṣṭafā Muḥammed, Mısır, ty.
- İbn Hallikān, *Vefayātu'l-A'yān ve Enba'u Ebnā'i'z-Zamān*, Mektebetu'n-Neḥḍati'l-Mıṣriye, I-VI, Mısır 1367/1948.
- İbn Hişām, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Maṭba'atu'l-Halebī, 2. Baskı, I-II, Mısır 1375/1955.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, *Kitābu Zādi'l-Me'ād fī Hedyi Hayri'l-İbād*, Maṭba'atu'l-Meymeniyye, I-II, Mısır 1324.
- _____, *Zādu'l-Me'ād*, Mısır 1906.
- İbn Kuteybe, Ebū Ḥanīfe ed-Dineverī, *el-Aḥbāru't-Tivāl*, Dāru İhyāi'l-Kutubi'l-'Arabī, Kahire 1960.
- İbn Kuteybe, 'Abdullāh ibn Muslim, *Kitābu Te'vili Muhtelifi'l-Ḥadiş fi'r-Reddi 'alā 'A'dā'i Ehli'l-Ḥadiş*, Maṭba'atu Kurdistāni'l-İlmiyye, Mısır 1326.
- _____, *el-Ma'ārif*, Maṭba'atu Dāri'l-Kutub, Mısır 1960.
- İbn Māce, Muḥammed ibn Yezid el-Ḳazvinī, *es-Sunen*, neşr. Fu'ād 'Abdulbāḳi', Maṭba'atu'l-Halebī, I-II, Mısır 1372-73/1952-53.
- İbn Manzūr, *Lisānu'l-'Arab*, I-XV, Beyrut 1955.
- İbn Sa'd, Muḥammed, *eṭ-Ṭabaḳāt*, Dāru Beyrūt ve Dāru Şadr, I-VIII, Beyrut 1376-77/1957-58; thk.: Dr. 'Alī Muḥammed 'Umer, I-XI, Kahire 2000.
- İbn Teymiyye, Taḳiyuddīn, *el-Cevābu'ş-Şaḥiḥ*, 2. baskı, Mısır 1999.
- _____, *Kitābu Minhāci's-Sunneti'n-Nebeviyye fī Naḳdi Kelāmi'ş-Ş'ati ve'l-Ḳaderiyye*, el-Maṭba'atu'l-Kubre'l-Emiriye, I-IV, Bulak-Mısır 1321-22; thk.: Reşād Sālim, I-VIII, Kahire 1989.
- İbnu'l-Eşir, 'Izzuddīn, *'Usudu'l-Ġābe fī Ma'rifetiş-Şaḥābe*, el-Maṭba'atu'l-Vehbiye, I-V, Mısır 1285; thk.: el-Bennā ve Āşūr, I-VII, Kahire 1970-73.
- İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelām*, Evḳāf-ı İslāmiye Maṭba'ası, İstanbul 1339-41, (Birinci Kitap).
- Ka'bi, *Ḳabūlu'l-Aḥbār ve Ma'rifeti'r-Ricāl*, I-II, Dāru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2000.
- el-Ḳaşallānī, Aḥmed ibn Muḥammed, *İrşādu's-Sārī li Şerhi Şaḥiḥi'l-Buḥārī*, I-X, Mısır 1307.

- Kılıçer, M. Esad, *İslâm Fıkhdında Rey Taraftarları*, Ankara 1975.
- el-Makrîzî, Ahmed ibn 'Alî, *İmtâ'u'l-Esmâ' bimâ li'r-Rasûli mine'l-Enbâ'i ve'l-Emvâli ve'l-Hâfededî ve'l-Metâ'*, Maḥba'atu Lecneti't-Te'lifi ve't-Tercemeti ve'n-Neşr, Mısır 1941.
- Mâlik ibn Enes, *el-Muvaḥḥa'*, nşr.: Fu'âd 'Abdulbâkî', Dâru İhyâ'î'l-Kutubi'l-'Arabiyye, I-II, Mısır 1370/1951.
- Ma'mer ibn Râşid, *el-Câmi'* –Abdurrezâk'ın *el-Muşannefinin* X. cildinin 379. sahifesinden sonuna kadar–.
- Mes'ûdî, *Murûcu'z-Zeheb*, Paris 1861-1876; Charles Pellat'nın Arabca baskısı, Beyrut 1966-1979; Fransızca baskısı, Paris 1962-1997.
- Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, I-XXXV, Beyrut 1982.
- el-Mu'cemu'l-Mufehres li Elfâzî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, tertibleyen: Muḥammed Fu'âd 'Abdulbâkî', Metâbi'u's-Şa'b, Mısır 1378.
- Muḥammed 'Abdurrezâk Hamza, *Ẓulumātu Ebî Reyve*, el-Maḥba'atu's-Selefiyye, Kahire 1378.
- Muslim ibn el-Haccâc, *Şahîḥu Muslim*, nşr.: Fu'âd 'Abdulbâkî', Dâru İhyâ'î'l-Kutubi'l-'Arabiyye, I-V, Mısır 1374-75/1955-56.
- en-Nesâî, Ahmed ibn Şu'ayb, *Sunenu'n-Nesâî*, Mektebetu't-Ticâreti'l-Kubrâ, I-VIII, Mısır 1348/1930.
- Nu'aym ibn Hammâd, *Kitâbu'l-Fiten ve'l-Melâhim*, thk.: ez-Zuheyrî, I-II, Kahire 1991.
- Okiç, M. Tayyib, *Bazı Hadîs Meseleleri Üzerinde Tedkikler*, AÜİFY., Ankara 1959.
- Ömer Nasuhi Bilmen, *Büyük İslam İlmihali*, Ahmed Said Matbaası, İstanbul 1958.
- Râmeḥurmuzî, *el-Muḥaddiṣu'l-Fâsıl*, Beyrut 1971.
- Şan'ânî, *Subulu's-Selâm*, I-IV, Mısır 1926.
- eş-Şehristânî, Ebû'l-Feth Muḥammed ibn 'Abdilkerîm, *el-Milelu ve'n-Nihâl*, I-III, Mısır 1368/1949.
- Serahsî, *el-Mebsût*, I-XXX, Mısır 1906.
- es-Suyûtî, Celâluddin, *Tedribu'r-Râvî fi Şerḥi Takrîbi'n-Nevevî*, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Medine 1379/1959.
- _____, *el-Fethu'l-Kebîr fi Ḍammî'z-Ziyâdeti ilâ'l-Câmi'i's-Şağîr*, Dâru'l-Kutubi'l-'Arabiyyeti'l-Kubrâ, I-III, Mısır 1351.
- _____, *'Aynu'l-Işâbe*, Hindi baskısı, 1886.
- Ṭaberânî, *el-Mu'cemu'l-Kebîr*, Musul 1983.
- _____, *el-Mu'cemu'l-Evsaf*, I-XI, Riyad 1985.

- eṭ-Ṭaberī, Muḥammed ibn Cerīr, *Tārīḫu'l-'Umem ve'l-Mulūk*, Maṭba'atu'l-İstiḳāme, I-VIII, Mısır 1357/1939.
- Ṭaḥāvi, *Şerḫu Me'āni'l-Āşār*, Mısır 1968.
- Tirmizī, *Cāmi'u't-Tirmizī ma'a Şerḫihi Tuḥfeti'l-Aḥvezī*, I-IV, Dehli 1346-1353; I-V, Kahire 1937-1965.
- Uḳaylī, *Kitābu'd-Ḍu'afā'i'l-Kebīr*, I-IV, Beyrut 1984.
- 'Usmān ibn 'Abdillāh, *el-Firaḳu'l-Mufteriḳa beyne Ehli'z-Zeyḡi ve'z-Zendeḳa*, AÜİFY., Ankara 1961.
- eş-Şafedī, *el-Vāfi bi'l-Vefeyāt*, I-XXX, Beyrut 1961-1999.
- Yāḳūt ibn 'Abdillāh el-Ḥamevī, *Mu'cemu'l-Buldān*, Dāru Şadr-Dāru Beyrūt, I-V, Beyrut 1374-76/1955-57.
- ez-Zehebī, Ebū 'Abdillāh Şemsuddīn, *Kitābu Tezḳireti'l-Ḥuffāz*, el-Mektebetu'l-İlmiyye, I-IV, 3. Baskı, 1375-77/1955-58.
- _____, *Kitābu Mizāni'l-İ'tidāl fi Naḳdi'r-Ricāl*, thk.: el-Bicāvī, I-IV, Kahire 1963; I-VII, Beyrut 1995.
- _____, *Siyeru A'lāmi'n-Nubelā'*, I-XXV, Beyrut 1985-8.

DİZİN

II. Ömer 90

A

- 'Abbās 44, 71, 72; ~'in Kureyş'ten gördüğü asık çehreyi şikâyet mevzûu yapması 72; ~'in müşrik babası 71
- Abbasi 70, 90, 91, 97; ~-Haşimi mücadelesi 70; ~ler 70, 71, 90
- abdest bozma 105
- Abdul'alā ibn Mushir 131
- 'Abdullāh el-Bağdādî 83
- 'Abdullāh ibn Caşş 25
- 'Abdullāh ibn Dinār 133
- 'Abdullāh ibn Ebî Necîh 123
- 'Abdullāh ibn el-Mubārek 111, 130, 131
- 'Abdullāh ibn Mes'ūd 19, 104
- 'Abdullāh ibn 'Abbās 100
- 'Abdullāh ibn 'Amr 104
- 'Abdullāh ibn 'Ubey 33
- 'Abdullāh ibn Ömer 47
- 'Abdullāh ibn Seleme 121
- 'Abdullāh ibn Şakîk el-Ukaylî 124
- 'Abdullāh ibn Şeddād 122
- 'Abdulmelik ibn 'Abdil'aziz ibn Cüreyc 130
- 'Abdulmelik ibn 'Umeyr 122
- 'Abdurrahmān ibn Ebî Leylā 101
- 'Abdurrahmān ibn Ebî 'Amîra 67
- 'Abdurrahmān ibn Ebî Sa'îd el-Ĥudrî 122
- 'Abdurrahmān ibn Ma'kîl 121
- 'Abdurrahmān ibn Mehdi 130, 131
- 'Abdurrahmān ibn Muĥammed ibn el-Eş'as 81
- 'Abdurrahmān ibn 'Amr el-Evzā'î 130, 131
- 'Abdurrezâk 10
- ahbar 136
- ahiret günü 13, 82
- Ahmed ibn Hanel 113, 128, 131
- 'Aîşe (Hz.) 7, 27, 28, 36, 37, 38, 44, 46, 47, 48, 57, 60, 62, 69, 117
- 'Aķabe biatı 25
- ālemlere rahmet 13
- Alevi 57, 65; ~-'Abbāsi mücadelesi 71
- Ali (Hz.) 27, 28, 50, 57, 58, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 74, 77, 80, 88, 100, 101, 110, 118, 123; ~ hakkındaki Şia iddiaları 70; ~'nin oğlu Hasan'ın hilafet hakkından Mu'aviye lehine feragat etmesi 74; ~'nin Peygamber nazarındaki mevkii 68; ~ taraftarları 65, 68; ~'ye mütemayil tarihçi 64
- Alici çevre 101
- 'Ali ibn el-Medîni 128, 129, 131
- 'Ali ibn Zeyd ibn Cud'ān 122
- 'Ali'nin faziletleri 110
- Allah: ~'a isyan 75; ~'in kâtil kulu 80; ~'in ve Peygamber'in yolunda gitmek 38
- allame-i Tâbiun 87
- el-A'meş Süleymān ibn Mihrān 130
- 'Ammār 63
- 'Amr ibn Dinār 130
- 'Amr ibn el-Ĥaĥramî 26
- 'Amr ibn Murra 123
- 'Amr ibn 'Ubeyd 106, 126
- anarşi 57
- Ankara İlahiyat 10
- Arab: ~ dünyası 53; ~ kadınları 30; ~lar 18, 36, 53; ~ rûhiyatı 29
- Arabca 11

- asabiyyet 85
 el-'Aşbağ ibn Nubāte (Bunāne) 123
 ashab 20, 30, 39, 41, 43, 46, 57, 63, 86, 135
 Asr-ı Saadet 15
 'Aşım ibn Behdele 122
 'Aīā' ibn Yesār 123
 av ve çoban köpekleri 49
 'Ayyāş ibn Ebī Reb'ā 23
- B**
 Bağdad 92
 Basra yolu 62
 Bedir 26, 31, 101
 Bedir muharebesi 26
 Benū Nađır arazisi 71
 Benū'l-Muştalık 27
 el-Berā' ibn 'Āzib 100
 el-Beyrūtī 96, 97
 Beytu'l-Makdis 68, 89
 biat 25, 30, 35, 37, 38, 57, 64, 68, 78, 89
 bid'at 75; ~çılar 86
 Bilmen, Ömer Nasuhi 141, 142
 Brill 11
 Buḥārī 37, 64; ~ ve Muslim şartları 138
 Buḥāh mevkii 39
 Buşeyr ibn Ka'b 100
- C**
 Cābir ibn Yezīd el-Cu'fi 110, 125
 Caetani 18, 19, 22, 93
 cebri hareketler 17
 Cebriye 82, 83, 87
 cehennem 75; ~lik fırkalar 83
 cemaat 83
 Cemel 60; ~ vakası 62, 101; ~-ı Hakk'ın kitabının mânası 14
 Cenubī Arabistan 18
 Cerrahoğlu, İsmail 11
 Cibril 60, 90
 Ci'rāne 31
 Cubeyr ibn Nufeyr 124
 Cum'a Suresi 96
 cünüb 48
- Ç**
 Çaçatay, Neşet 10, 11
- D**
 Deccal 132
 Dimeşk 79, 89, 90
 Dinler Tarihi 10
 dünyevi menfaat 21
- E**
 Ebū Ḥanīfe 96, 126
 Ebū Ḥātim Muḥammed ibn Īdrīs 131
 Ebu Bekir (Hz.) 19, 22, 29, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 66, 67, 70, 72
 Ebū Cehl ibn Hişām 23
 Ebū Dāvūd 114, 132
 Ebū Ṭālib 67
 Ebū Eyyüb 48
 Ebū Hureyre 45, 48, 49, 50, 61, 75, 96, 97, 102, 117, 143
 Ebū İshāk 'Amr ibn 'Abdillāh 130
 Ebū Kılābe 106
 Ebū Mes'ūd el-Enşāri 45
 Ebū Mūsā el-Eş'arī 43, 66
 Ebū 'Abdillāh Muḥammed ibn 'Alī el-Māzeri 115
 Ebū 'Abdurrahmān es-Sulemī 'Abdullah ibn Ḥabīb 84
 Ebū 'Asib 90
 Ebū 'Avāne el-Vađđah ibn Ḥālid 130
 Ebū Reyve 143
 Ebū Şālih Zekvān 102
 Ebū Sa'īd el-Ḥudrī 43, 50, 64, 84, 94
 Ebū Sufyān 30
 Ebū Yūsuf 91, 92
 Ebū Zerr el-Gıfārī 19, 84
 Ebū Zur'a 116, 131
 Ebū'd-Derdā' 45
 Ebū'l-Baḥterī et-Tā'ī 124
 Ebū'l-Cevzā' Evs ibn Ḥālid 86
 Ebū'l-'Āliye Rufey' ibn Mihrān 104
 Ehl-i Bid'at 101, 115, 127; ~in hadisleri 111; ~in ağır hücumları 115; ~ ve Ehvā'nın iğvaları 104
 Ehl-i İrca 85
 Ehl-i Kader 85
 Ehl-i Kitab 86
 Ehl-i Sünnet: ~e zıd cereyanlar 87; ~in hadisleri 111
 Emevi 57, 65, 67, 68, 73, 74, 88, 90, 91, 97; ~ hilafeti 88; ~ler 65, 69, 90, 93
 Enes ibn Mālik 71, 77, 100
 Ensar 24, 25, 31, 32; ~ kadınları 32
 Enşāri 28, 48
 Erul, Bünyamin 47
 Evs ve Hazrec 24, 28; ~ kabileleri 24; ~ reisleri 28
 Evzā'ī 108
 Eyyüb 106
 Ezher Şeyhi Muştafā 'Abdurrāzık 9

- F
Fâtıma 37, 44, 118
Fedek 37
fıkhi: ~ fırkalar 83; ~ mezheblere mahsus rivayetler 96
el-Fıraku'l-Mufterika 83
fitne 79, 80, 111, 113; ~ler 80, 102
- G
Ğaıafânlı iki kumandan 29
gayb 59; ~ mevzuu 59
gayr-ı maşum 26
gayr-i sikâ ve metruk 111
gayr-i şer'i sâha 14
Goldziher, I. 18, 53, 54, 62, 71, 90, 92, 93, 98, 103, 105, 109, 112, 113, 114, 134
Güzel Örnek 13 Bkz. Peygamber (Hz.)
- H
Habeşistan 21
Habeşli köle 77
hac 89
el-Haccâc ibn Yûsuf 77
hadis: ~ derlemesi çalışmaları 14; ~çiler 81, 82, 106, 107; ~in bacakları 111; ~in bağı 111; ~lerin tasnii 89; ~ tenkidi 14, 46, 50, 51, 55, 99, 114, 116, 119, 131, 137; ~ tenkidinin doğuşu 15, 139; fırka ~leri 87
Hafız Ebü 'Abdillâh Muḥammed ibn Ebi Naşr Futûḥ el-Ḥumeydi 106
hakem 47, 58
Hakem meselesi 63
el-Hakem ibn 'Uteybe 132
el-Hâkim en-Neysâbüri 138
Ḥakim ibn Cubeyr 132
halef 42, 71
Ḥâlid ibn Ma'dân 124
Ḥâlid ibn Velid 39
halife(ler) 119; ~in şehid edildiği gün 57
Ḥammâd ibn Ebi Suleymân Muslim 122
Ḥammâd ibn Seleme 130
Ḥammâd ibn Zeyd 130, 131
Ḥamza (Hz.) 30
Hânî' ibn Hânî' 123
haram 48, 105, 106
Hâriciler 57, 58, 63, 64, 84, 85, 101
el-Ḥâriş el-A'ver ibn 'Abdillâh 125
el-Ḥâriş ibn Hişâm 23
Ḥârişe 33
Hârûn er-Reşid 91, 92
Harura katliamı 101
Hasan-ı Başrı 22, 76, 81, 124, 126, 129
el-Ḥâsen ibn 'Umâra 132
Ḥassân ibn Sâbit 28
Haşimiler 88
el-Ḥâḫib el-Bağdâdi 107, 115, 118, 128
havariyyun 20
Ḥav'eb 62
Ḥavrân 36
Ḥayber 37
Ḥendeḳ/Aḫzâb harbi 29, 61
heva ve bid'at ehli 106
Hevâzinliler 31
Hıristiyan 21; ~lık 17, 36
hilafet dâvası 81
Hind bint 'Uthe 30
Hişâm ibn el-Âş ibn Vâ'il 23
Hişâm ibn 'Urve 126
Horasan 94
Ḥubâb ibn el-Munzir 26
Ḥudeybiye sulhü 29
Hulefâ-i Râşidün 86
Ḥumeyd et-Ṭavil ibn Ebi Ḥumeyd 125
Ḥuneyn ganimetinin tevzii 63
hurma aşlaması hâdisesi 26
el-Ḥuseyn ibn 'Ali el-Kerâbisi 63
Ḥuseym ibn Buşeyr 130
Ḥuzeyfe ibn el-Yemân 60
- I
Irak 111
el-'İrbâḳ ibn Sâriye 86
İslah 19, 53, 65
'İtbân ibn Mâlik 48
- İ
İblis 104
İbn Ḥaldûn 137
İbn Ebi Ḥâtim 14, 97, 116, 128, 131, 133, 136
İbn Ebi Şeybe 10
İbn Hişâm 36
İbn Kuteybe 117, 136
İbn Mes'ûd 45, 75, 76
İbn 'Abbâs 47, 49, 50, 125
İbn 'Adiyy 112, 118
İbn 'Avn 106, 111, 113
İbn Ömer 49, 50, 54, 60, 66, 80, 81, 94, 133
İbn Sa'd 35
İbn Sirin 113
İbn Teymiyye 63, 119
İbnu Kayyimi'l-Cevziyye 143
İbnu'l-Cevzi 112

- İbnu'l-Eşir 36
İbnu'l-Mu'attal 28
İbnu'z-Zubeyr 58, 59, 77, 89
İbrâhîm ibn Muḥammed el-Fezâri 131
İbrâhîm ibn Yezid en-Neḥâ'i 86, 102, 124, 129
icmâ'u'l-umme 107
İfk hâdisesi 27, 41
iftirak sebepleri 84
'İkrime 125
ilâ' hâdisesi 32
ilk İslam toplumu 21
irtidad: ~ hâdiseleri 22, 39; ~ hâdisesi 23
İslam: ~ akaidi 30; ~ cemaati 56; ~ Cemaatine hâkim bulunan hürriyet havası 34; ~ dâvası 31; ~'in ve Peygamber'in yoluna hayatlarını adanmış kimseler 23; ~'i terk 22; ~ itikadi 18; ~ merkezleri 94; ~ ruhu 21; ~ şeriatının harb hukuku 91
İslami: ~ çevre 19; ~ düşüncenin tenkidî 17; ~ düşüncenin tenkidî cebhesi 17; ~ tenkid anlayışı 118; ~ tenkid zihniyeti 25; ~ zihniyet 15
İslamiyet 13, 15, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 39, 40, 51, 53, 93, 97, 98, 99, 113, 118; ~'i gerçek mânasıyla temsil eden tek kişi 13; ~'in doğduğu muhit 17; ~'ten evvel Arabistan'da Yahudilik 17
İsmâ'il ibn 'Ayyâs 110
İsrâ' hâdisesi 22
istismar 55, 56
itikad sistemi 21
- K
kabile taassubu 29
Kaderî 86, 88
kaderi inkâr 85
Kaderiyye 82, 83, 85, 87, 106, 121
Kâdi Ebû'l-Baḥterî Vehb ibn Vehb 92
ḳalîlu'r-rivâye 46
kanath 92
Karahân, Abdulkadir 11
Ḳaraḳa ibn Ka'b 45
Ḳatâde ibn Di'âme 123, 130
Ḳays ibn Ebî Hâzim 'Avf 123
kibar-ı Sahabe devri 15
Kudûs 22, 58, 68, 89
Küfeli: ~ler 110; ~ Tâbi'î 84
Kureyş 25, 30, 36, 72, 96; ~ kervanı 25; ~liler 32
Kurrâ 84
- L
Lammens, Henri 34
Leys ibn Sa'd 110
Lugal, Necati 10
- M
Maḥmûd Ebû Reyve 143
Maḥmûd er-Rebî' 48
Mâlik ibn Enes 93, 97, 111, 128, 130, 131
Ma'mer ibn Râşid 130
Manşûr ibn el-Mu'temir 123
Medâ'in vâlisi 60
Medine 19, 20, 23, 24, 26, 29, 34, 35, 37, 39, 57, 61, 63, 89, 90, 93, 94, 97, 130; ~ Anayasası 26; ~ Ashabî 19; ~ fırkası 20; ~liler 20, 61, 81
Mehdiyyûn 86
Mekḫûl ibn Ebî Muslim 123
Mekke 17, 18, 19, 21, 22, 23, 30, 31, 36, 57, 58, 89, 130, 143, 144; ~ Muhâcirleri 19; ~'nin fethi 30; ~ uluları 31
el-Me'mûn 91
Merv 94
Metn-i Kudsi 20
Mevâlî 94
Meymûne 89
Mısır 9, 10, 94; ~lılar 94, 110
minber 50
Mu'tezile 82, 91, 121, 126
Mu'tezilî 126
Muḥammed ibn el-Ḥâsen eş-Şeybânî 91
Muḥammed ibn İshâk 130
Muḥammed ibn Mesleme 42
Muḥammed ibn Muslim ez-Zuhri 124, 129
Muḥammed ibn Muslim ibn Tedrus 124
Muḥammed ibn 'Abdillâh 131
Muḥammed 'Abdurrezzâk Hamza 143
muatula 83
Mucâhid ibn Cebr 123
el-Muğîra ibn Mıḳsem 123
Muhacirler 24
Muhacirun ve Ensar 33
Muḳâtil ibn Suleymân 126
Muḳşirünu's-Şaḫâbe 46
Mu'âviye 30, 35, 45, 58, 63, 64, 65, 67, 68, 74
Mureysi' gazvesi 27
Muslim 89, 113, 142
Muslim ibn Yesâr 81
el-Mutevekkil 91

- muttaki müslümanlar 24
Mü'min 86
müfterileri 28
münafık 27, 69
Mürçiiler 86
müsteşnklar 17
Müşebbihe 82, 83
müşrik 18, 29, 71, 77, 78, 105; ~fikriyatı 19
- N
en-Nađr ibn Şumeyl 94
Nâfi' 94
Nâşibiye 83
Nehrevân katliamı 58
Nu'aym ibn Hammâd 11
- O
Okıç, Muhammed Tayyib 10, 11, 14
oruç 48
Osman (Hz.) 56, 62, 63, 66, 67, 82, 83, 101, 119; ~in şehid edilmesi 62
Oşmân ibn Maz'ûn 19
- Ö
Ömer (Hz.) 7, 23, 29, 32, 33, 34, 39, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 50, 56, 60, 64, 66, 71, 118
Ömer ibn 'Abdil'aziz 73, 94
- P
Paris 10
Peygamber: ~ aleyhinde yalan söylenmesi 92; ~den evvel Arabistan'da dini hareketin mevcudiyeti 17; ~in hakiiki vâris-i mânevîsi 20; ~in kararından dönmemesinin sebebi 30; ~in kıızı Fâtıma 37; ~in mîrâs-ı mânevîsi 21; ~in sünnetleri 20; ~in vahye istinad etmeyen tasarrufu 29; ~lerinin zevcesi 28; ~ şehri 93; ~ bağlanmış ilk müslümanlar 22; ~i âdil olmamakla itham 63; ~in gaybı bilip bilmemesi mes'elesi 59; ~in hicretin ilk senesinde yaptığı en mühim iş 24; ~in hizmetkârı 89; ~in mevlası 90; ~in sağlığındaki fikir ve tenkid hürriyetinin seviyesi 29
polemik 98
putperest 17
- R
Rabî'a ibn Yezid 79
Rafıza 83, 101
- Rafizi ithamları 119
re'y 94, 95, 98, 121, 126, 127; ~ciler 95
er-Rebî' ibn Huseym 108
rical tenkidi 116, 118, 127, 129, 140
rivayet müessesesi 41
- S
Şahâbe 46
Şafvân ibn el-Mu'aţţal es-Sulemî 27, 28
Sahabe 13, 15, 21, 27, 28, 41, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 54, 56, 86, 93, 101, 113, 115, 117, 119, 127, 139, 140, 144; ~ denen mutlu kişiler 13; ~ devri 21, 49; ~nin udüllüğü 115, 117
salih 88
Sâlim ibn Ebî Hafsa 124
Sanat Tarihi 10
Sa'd ibn Mu'âz 29
Sa'd ibn 'Ubâde 28, 29, 35
Sa'id ibn Ebî 'Arûbe Mihrân 130
Sa'id ibn el-Museyyib 66, 76, 125
Sa'id ibn Keysân 122
Sa'id ibn 'İyâs el-Cureyrî 122
Sayılı, Aydın 11
Schimmel, Annemarie 10
sebt 14, 85, 120, 122
sehiv ile nisyan 142
seriyye 25
sevku'l-ceyş 26
Siddik 22, 70
Şıffin 58, 63, 100, 101
Sicistan 94
Sindli 88
siyasi cereyanlar 89; ~ ihtilaf ve mücadeleler 102
Sprenger 17
Sufyân eş-Şevrî 131
Sufyân ibn 'Uyeyne 130, 131
Sufyân ibn Sa'id eş-Şevrî 130
Suheyl ibn 'Amr 37
Suleymân 104
Suleymân ibn Tarhân 86
Suleymân ibn Mihrân 125, 130
Suriye 35, 61, 67, 89; ~liler 89
Sünnet 14, 40, 53, 54, 55, 73, 88, 94, 98; ~e ittiba keyfiyeti 53; ~ ve hadis ilmi 14; ~ ve hadis ilminin en mühim bahsi 14; ~ ve hadislerin nakli 40
Sünnî muhaddis imamları 118
- Ş
Şair Hâssân 28
Şam 36, 89, 90

- Şa'bi 79, 87, 101, 125, 129
 şehadet 37, 38, 90
 Şehr ibn Havaşeb 125
 şer'î idare 54; ~ meselelerin münakaşaları 93
 Şevval 27, 29, 31
 Şeytan 104; ~lar 104
 Şii 62, 87, 88, 121, 122, 123, 124, 125, 127; ~ler 110
 Şubrume ibn eṭ-Ṭufeyl 76
 Şu'be ibn el-Ḥaccâc 111, 113, 125, 130, 131, 132, 133, 137
 Şuraḥbil ibn Sa'd 122
- T
- Ṭabaḳātu'r-Ruvât 116
 Ṭaberî 11
 Tabîi 127; ~ler 119, 126, 127, 128; ~lerin Emîri 129; tenkide uğramış ~ 127
 Ṭā'if 31
 Talâk-ı bâyin 44
 Talat Bey 11
 Ṭalḳ ibn Ḥabîb el-'Anezî 124
 Tanassur 21
 Taplamacıoğlu, Mehmet 11
 tarihî vakıalar 17
 Taun 90
 Tebeu't-Tabîin 126
 tebliğ 26, 60, 110
 tehadüs 25, 32
 tenkidî hareket 17
 Tirmizî 114
 Türkçe 11
 Türkiye 9, 10
- U
- 'Ubâde ibn eṣ-Şâmit 25
 'Ubeydullâh ibn Caḥş 21
 'Ubeydullâh ibn 'Abdilkerîm Ebü Zur'a 131
- 'Ubeyy 33, 43, 44
 Udûlu'l-Umme 116
 Uhud 27, 30, 79, 132; ~ gazası 27
 Ummu Seleme 32, 48
 'Urve ibn Uzeyne 111
 'Usâme ibn Zeyd 27, 33
 'Useyd ibn Ḥuḍayr 28
 'Usmân ibn Maz'ûn 97
 usûl-i dirayet 41
 usûl-i hadis 41
- Ü
- Ümmet 83; ~in ihtilâfı 95; ~in Mecusileri 85
- V
- vâris 20, 84
 Vasatî ve Şimalî Arabistan kabileleri 18
 Vekf' ibn el-Cerrâḥ 130, 131
 Wüstenfeld 111
- Y
- Yaḥyâ' ibn Ebi Keşîr 130
 Yaḥyâ' ibn Ma'in 131
 Yaḥyâ' ibn 'Âdem 131
 Yaḥyâ' ibn Sa'id el-Ḳaṭṭân 114, 130, 131
 Yaḥyâ' ibn Zekerıyyâ ibn Ebî Zâ'ide 130
 Yahudi 24, 98, 126; ~ kabileleri 24; ~ler 24; ~lik 17, 36
 Yemen 61, 89
 Yezîd ibn Mu'âviye 48, 58, 79, 81, 94, 108, 124
 Yûsuf ibn Ḥâlid 127
- Z
- Zehebî 43
 Zerdüştlük 17
 Zeyd ibn Ḥârişe 33
 Zû'l-Ḥuvaysıra et-Temîmî 63